

10 jaar Sterrenschiereiland: een jubileum met gemengde gevoelens

Dwergster met visje - Yves Adams/Vilda

Vlaanderen telt in totaal 24 zogenaamde vogelrijke gebieden die zijn aangewezen als Speciale Beschermingszone in het kader van de Vogelrichtlijn. Dit zijn gebieden waar soorten die op de Bijlage I van de Vogelrichtlijn staan regelmatig voorkomen of jaarlijks broeden, gebieden waar meer dan 1% van de geografische populatie van een bepaalde vogelsoort (of ondersoort) voorkomt (als doortrekker of overwinteraar) en gebieden waar concentraties van meer dan 20 000 watervogels voorkomen. Deze gebieden zijn dus op internationaal vlak uiterst belangrijk voor het voortbestaan van een of meerdere vogelsoorten omdat een belangrijk deel van hun geografische populatie hier geregeld verblijft. In Vlaanderen gaat het dan meestal om overwinterende water- en trekvogels. Wanneer we spreken over broedvogels is er maar een beperkt aantal gebieden van belang op internationale schaal en de Speciale Beschermingszone 'Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist' spant daarbij de kroon.

Zeebrugge: een thuishaven voor kustbroedvogels

In 1976 werd een begin gemaakt met de uitbouw van de oude haven van Zeebrugge aan de zeezijde. Hiervoor werden twee strekdammen aangelegd, die in 1989 voltooid waren. De uitbouw van deze voorhaven gebeurde gefaseerd, waarbij steeds nieuwe terreinen werden opgespoten en in gebruik genomen. Op die manier waren er steeds gunstige biotopen voor kustbroedvogels aanwezig op wisselende plaatsen binnen het havengebied. Door de verschillende opspuitingen met zand en slib ontstond tussen de westelijke strekdam en de oude kademuur een voor stern en plevier zeer geschikt broedbiotoop. Al meteen in 1985 vestigden zich hier de eerste Dwergsterren *Sternula albifrons* en Strandplevier *Charadrius alexandrinus*. Dit zijn typische pioniersoorten die voor de nestbouw zijn aangewezen op schaars begroeide terreinen. Met de komst van de eerste vegetatie werd hun voorbeeld binnen enkele jaren gevolgd door Visdief *Sterna hirundo* en een jaar later, toen zich ook de eerste Kokmeeuwen *Croicocephalus ridibundus* in de voorhaven hadden gevestigd, ook door Grote Stern *Sterna sandvicensis*. Daarna volgde de vestiging van andere meeuwensoorten (Stormmeeuw *Larus canus*, Zwartkopmeeuw *Ichthyaetus melanocephalus*, Zilvermeeuw *Larus argentatus* en Kleine Mantelmeeuw *Larus fuscus*) en Bontbekplevier *Charadrius hiaticula*. Recent zijn ook broedgevallen van Geelpootmeeuw *Larus michahellis* en Grote Mantelmeeuw *Larus marinus* vastgesteld.

Zowel aantallen als de broedplaatsen van deze kustbroedvogels waren in de loop der jaren aan sterke veranderingen onderhevig. Als gevolg van ingrijpende verande-

ringen in de voorhaven zijn er nieuwe geschikte broedgebieden ontstaan. Tegelijk zijn bestaande gebieden verdwenen of ongeschikt geworden als gevolg van ingebruikname als bedrijventerrein, vegetatiesuccessie of sterke verstoringdruk. Op andere terreinen werden in samenspraak met het havenbedrijf en in samenwerking met het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) en het Departement Mobiliteit en Openbare Werken (MOW) van de Vlaamse Overheid maatregelen genomen om te voorzien in geschikte broedgebieden (aanleg van schelpenstroken, maaien etc.). Andere belangrijke verschuivingen in de broedpopulaties waren het gevolg van het ontstaan van nieuwe broedgelegenheden nadat in 1998 het Vlaamse natuurservaat (VNR) 'Baai van Heist' werd afgesloten voor publiek en door het opspuiten van het 'Sternenschiereiland' aan de oostelijke strekdam.

Het Sternenschiereiland: ontstaan en evolutie

De aanwezigheid van de internationaal beschermde sternenkolonies op de haven-terreinen in de westelijke voorhaven van Zeebrugge betekende dat het juridisch gezien onmogelijk was om deze terreinen economisch te ontwikkelen. Daarom werd gezocht naar een alternatieve broedlocatie voor deze vogels. Ecologisch gezien werd een eiland als optimaal beschouwd want bij een broedgebied dat grenst aan het vasteland kan een zekere duurzaamheid alleen worden verzekerd middels een actief beheer tegen landroofdieren en successie van de vegetatie.

Het Sternenschiereiland in 2005 (laag tij).

Het Sternenschiereiland in 2009 (hoog tij).

Uiteindelijk werd toch geopteerd voor een schiereiland dat grenst aan de oostelijke havenstrekdam ten noorden van de toenmalige LNG-terminal (het huidige Fluxys). Hier werden in 1999 de eerste 3 ha van het nieuwe broedgebied opgespoten. In 2000 werd het schiereiland tot 5 ha uitgebreid en kwamen de eerste pioniersoorten er tot broeden: maar liefst 56 paren Dwergstern, 13 paren Strandplevieren en 1 paar Bontbekplevier. In 2003 kreeg het schiereiland een onderhoudsbeurt waardoor de oppervlakte aangroeide tot ongeveer 7 ha. In 2004 was het succes ongekend en broedden alle drie de sternensoorten in grote aantallen op het schiereiland. In totaal broedden er in dat jaar meer dan 6000 sternenkoppels. In de jaren die volgden werd het gebied nog verder vergroot tot maximaal 9 ha. Er volgden nog enkele onderhoudsbeurten waarbij nieuw schelpenmateriaal werd aangebracht en een gedeelte van de primaire duintjes, die zich als gevolg van de initiële aanplant van Helmgras hadden gevormd, werd geëgaliseerd. Ondanks de toename van het oppervlakte broedden er in de jaren daarna telkens iets minder sternenvogels, maar nog altijd enkele duizenden en er werden enorm veel

Visdief - Glenn Vermeersch

jongen geproduceerd. Het Sternenschiereiland gold als een schoolvoorbeeld van succesvolle allocatie van kustbroedvogels en van integratie van ecologie en economie. Het was tot in het buitenland bekend als een paradijs voor kustbroedvogels. Daar waar Vlaanderen eigenlijk nooit een echt belangrijke rol had gespeeld als broedgebied voor kustbroedvogels was het nu opeens de motor geworden van de gehele Deltapopulatie.

In 2005 werd het Sternenschiereiland, de Baai van Heist en de omliggende havendokken omwille van het hiervoor geschetste belang voor kustbroedvogels afgebakend als Speciale Beschermingszone in het kader van de Vogelrichtlijn: het SBZ-V 'Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist'. Uiteindelijk is het de bedoeling dat het Sternenschiereiland wordt uitgebreid tot 22 ha. Dit is de oppervlakte die nodig wordt geacht om de volledige sternenspopulaties van de westelijke voorhaven een duurzame toekomst te geven.

Zilvermeeuw - Glenn Vermeersch

Aantallen en broedsucces

Bovenstaande veranderingen worden nogmaals kort geschetst in figuur 1. De initiële toename van de aantallen bij de drie sternensoorten in het westelijke havengebied in de periode na de eerste opspuitingen, wordt bij de Dwergstern gevolgd door een afname in de periode 1997-2005 omdat er in het westelijke havengebied alsmaar minder habitat beschikbaar is voor deze pioniersoort. Vanaf 1998 verkoos de Dwergstern meer en meer de oostelijke broedgebieden, eerst het VNR de Baai van Heist en later ook het Sternenschiereiland, waar wel voldoende schaars begroeide stukken aanwezig waren. Met de komst van de Vos (zie § Grondpredatoren) zagen we in 2009 een sterke terugval van het aantal broedparen in het oostelijke havengebied tot slechts 19. Daarnaast hadden in 2009 24 koppels een nieuw opgespoten stukje grond in het westelijke havengebied verkozen als broedgebied. Alhoewel daar geen Vossen aanwezig waren, waren ze daar toch ook niet succesvol vanwege de aanwezigheid van andere grondroofdieren (waarschijnlijk katten).

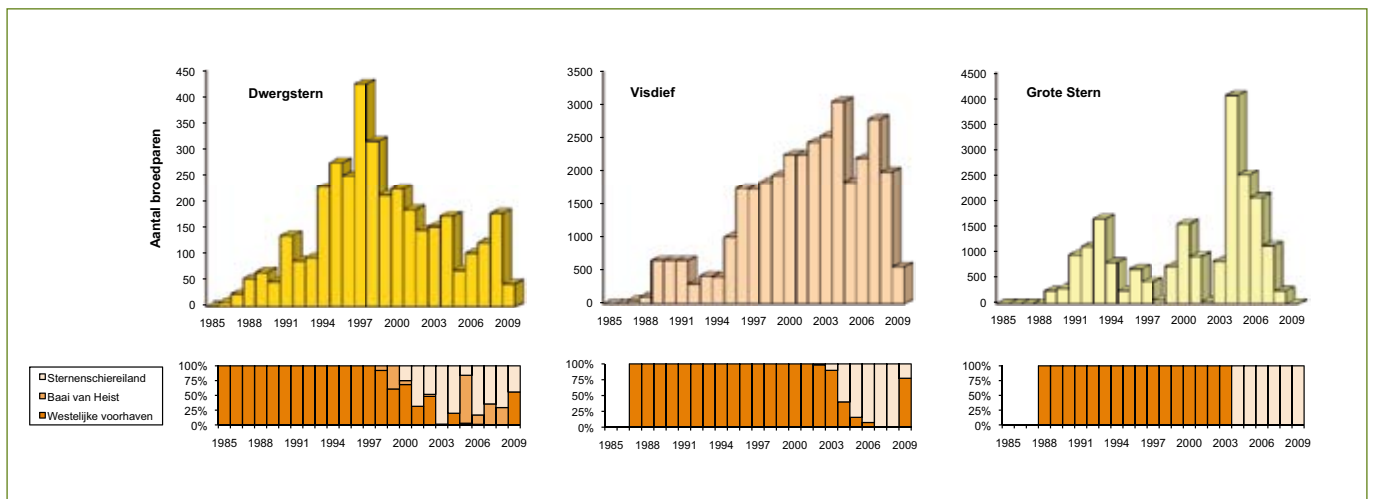
Ook de Visdief heeft zich vanaf 2002 geleidelijk aan volledig verplaatst naar het oostelijke havengebied. Vanaf het jaar 2000 is het aantal broedparen in het havengebied blijven schommelen tussen de 2000 en 3000 koppels, waarmee het één van de grootste kolonies van Europa was. Helaas zien we ook bij deze soort de desastreuze invloed van de Vos. In 2009 hebben nog maar 125 koppels op het Sternenschiereiland gebroed, allemaal zonder succes. Laat in het seizoen hebben zich in het westelijk havengebied nog 2 kolonies gevormd, in totaal toch goed voor 427 broedparen.

Daar zijn helaas slechts 2 kuikens uitgevlogen omdat de Visdieven in het westelijk havengebied veel last hadden van verstoring door grondroofdieren en er nogal wat oudervogels zijn doodgereden.

De Grote Stern is een verhaal apart. Grote Sterns zijn niet erg plaatstrouw en veranderen gemakkelijk van broedgebied. Vandaar ook dat de Zeebrugse populatie sterke schommelingen vertoont. Zulke fluctuaties zeggen meestal weinig over de lokale omstandigheden. Desalniettemin was er in 2009 initieel hoop op vestiging van een redelijk grote kolonie. Vroeg in het seizoen werd er volop gebalst en werden kuiltjes gedraaid. Maar ook hier gooide de Vos roet in het eten en vonden we slechts 4 nesten met eieren, die al snel daarna gepreedeerd werden.

Door de verstoring door de Vos was het Sternenschiereiland op haar 10de verjaardag veranderd van een paradijs voor sterns tot een plek waar nauwelijks nog sterns aanwezig waren. Het Sternenschiereiland, gekend om haar zeer goede voedselsituatie en navenante broedsucces, heeft in 2009 geen enkel vliegvlug jong opgeleverd.

Figuur 1. Fluctuaties in het aantal broedparen van Dwergstern, Visdief en Grote Stern in het havengebied van Zeebrugge in de periode 1995-2009 (bovenste panelen). De onderste panelen tonen de ruimtelijke verdeling van het aantal broedparen over de westelijke voorhaven, het VNR de Baai van Heist en het Sternenschiereiland.

Enkele kanttekeningen

Bij de afbakening van de SBZ-V 'Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist' werd als kwantitatieve doelstelling vooropgesteld dat er te allen tijde 22 ha hoogkwalitatief en bewezen geschikt bevonden broedhabitat voor de verschillende sternensoorten aanwezig moest zijn binnen de Speciale Beschermingszone. Echter om te verzekeren dat de sterns niet naar een ecologische valkuil werden gelokt waar de nesthabitat weliswaar geschikt is, maar de randvoorwaarden voor het overleven van eieren, jongen en oudervogels niet, werden daaraan ook een aantal kwalitatieve doelstellingen gekoppeld. De kwalitatieve doelstellingen waren als volgt: het behoud van de dynamiek en gunstige successiestadia van de vegetatie, opvolging en voorkoming van predatie door landroofdieren, het beperken van effecten van windturbines, het voorkomen van wezenlijke verstoring, het verzekeren van de kwaliteit van rust- en foerageergebieden en het voorkomen van nestplaatsconcurrentie en predatie door grote meeuwen. In wat hierna volgt worden deze kwalitatieve doelstellingen geëvalueerd.

Een dynamisch milieu

Omdat stern en plevier echte pionierssoorten zijn, is het van belang om een minimale dynamiek te waarborgen. Deze zorgt ervoor dat een groot deel van het eiland uit pioniersvegetatie bestaat. Uiteraard is de dynamiek binnen de beschutting van de havenmuren redelijk beperkt en bovendien werd het eiland 'voor de zekerheid' iets te hoog werd opgespoten. Hierdoor vermindert de inwerking van zout water (die ervoor zorgt dat de vegetatie minder snel groeit) en de overstromingskans tijdens de winter.

Bovendien werd na de eerste opspuitingen Helmgras aangeplant (bij gebrek aan Zandhaver). Enige vegetatie was namelijk vereist om Kokmeeuwen aan te trekken, maar het Helmgras wist zich snel uit te breiden en er trad duinvorming en dus verhoging van grote delen van het eiland op. De vorming van primaire duintjes werd tegengegaan door een aantal keren met bulldozers een stuk van het gebied vrij van vegetatie te maken. Toch was in 2009 ruim 80% van het schiereiland begroeid met hoge vegetatie zodat een groot onderhoud zich opdrong. In het najaar van 2009 werden ingrijpende werken uitgevoerd om de vegetatie terug te dringen. Nagenoeg het volledige schiereiland werd opnieuw vegetatievrij gemaakt. Hier en daar werden stroken hogere vegetatie behouden om Kokmeeuwen nestgelegenheid te bieden.

Het is de bedoeling dat vanaf nu jaarlijks een derde van het schiereiland vegetatievrij wordt gemaakt. Wanneer dit alternerend gebeurt zal er elk jaar geschikt broedhabitat zijn voor zowel de pionierssoorten (Dwergstern en plevier), de soorten van het eerste successiestadium (Visdief en Grote Stern) en de soorten die hogere vegetatie prefereren (Kokmeeuw). Op die manier hebben de stern jaarlijks beschikking over ongeveer 2/3 van de oppervlakte als optimaal broedbiotoop.

Grondpredatoren

Eén van de belangrijkste voorwaarden voor het succesvol zijn van een sternkolonie is dat ze onbereikbaar is voor landpredatoren. Roofdieren zoals Bruine Rat en marterachtigen kunnen het broedsucces sterk reduceren door predatie van eieren en kuikens. Daarnaast verschalken sommige rovers ook adulte vogels op het nest. Vooral verwilderde katten en Vos zijn in dit laatste geval de boosdoeners. Een belangrijk neveneffect vloeit voort uit het feit dat veel landroofdieren 's nachts opereren en dan voor een enorme schrikreactie zorgen onder de sternpopulatie. Bij nachtelijke verstoring blijven oudervogels vaak de hele nacht weg van het nest.

Het ergste scenario is dat de kolonie volledig wordt verlaten, dit is bijvoorbeeld het geval wanneer Vossen geregeld de kolonie betreden. In het buitenland is reeds meermaals voorgevallen dat zich ook in de daaropvolgende jaren geen stern meer vestigen. Daarom wordt er van bij de aanmelding als Vogelrichtlijngebied op gehamerd om maatregelen te nemen zodat landroofdieren het broedgebied niet kunnen bereiken.

Niettemin werd in de voorbije vijf broedseizoenen predatie door landroofdieren vastgesteld op het Sternenschiereiland. Reeds in 2005 waren marterachtigen en ratten actief. In 2006 werd voor het eerst predatie door verwilderde katten vastgesteld

Visdief - Glenn Vermeersch

Sternen tussen windmolens - Yves Adams

die tot 35 adulte vogels wisten te verorberen. Door inspanningen van ANB was de predatie door katten in 2007 nihil, maar werden wel enkele tientallen jonge Visdieven en Grote Stern en doodgebeten door ratten. In 2008 waren wederom enkele katten actief op het schiereiland. In totaal werden resten van 77 adulte Visdieven en 3 adulte Dwergsternen gevonden. Het ging hierbij om ruim 1% van de aanwezige Visdievenpopulatie. Een dergelijke extra mortaliteit onder de adulte vogels is op den duur nefast voor een sternpopulatie.

Het grootste probleem met landroofdieren deed zich echter voor tijdens het broedseizoen 2009 toen voortdurend 2 Vossen actief waren op het Sternenschiereiland. De Vossen ruimden systematisch nesten en jongen van Zwartkopmeeuw, Kokmeeuw, Visdief, Dwergstern en Grote Stern op. Bovendien was de nachtelijke verstoring funest. De nesten werden massaal verlaten en het broedsucces was nihil. De Vossen wisten ook de omheining van schrikdraad, die ad hoc was gespannen ter bescherming van een deel van de kolonie, te omzeilen. Het Departement Mobiliteit en Openbare Werken van de Vlaamse Overheid en ANB hebben zich er dan ook toe geëngageerd om het schiereiland tegen volgend broedseizoen hermetisch af te sluiten voor landroofdieren door middel van een afrastering.

Windmolens

Omdat er in het recente verleden jaarlijks ruim 1% van de sternpopulatie tegen de windmolens op de Oostdam vloog, werd in het Koninklijk Besluit opgenomen dat er in samenspraak met de uitbater van het turbinepark (Aspiravi) naar dient te worden gestreefd om de situatie te optimaliseren en nieuwe windmolens te plaatsen. Het doel hiervan was een winwinsituatie te bekomen waarbij een hoger rendement wordt bereikt en minder slachtoffers onder de stern worden gemaakt (de meeste stern zouden onder de wieken van de nieuwe windmolens door vliegen).

Tijdens het najaar 2008 en de eerste maanden van 2009 werden de oude windmolens verwijderd en vervangen door hogere turbines. In 2009 werden inderdaad nauwelijks windmolenslachtoffers gevonden. Dit is uiteraard grotendeels het gevolg van het feit dat er nauwelijks vogels gebroed hebben op het Sternenschiereiland, maar allicht ook deels te wijten aan het feit dat stern er gemakkelijker onderdoor en tussen kunnen vliegen. Dit zal de komende jaren verder worden opgevolgd door het INBO.

Grote meeuwen

Er is door het INBO al meermaals gewezen op de mogelijke gevolgen van het ontwikkelen van de broedterreinen in de westelijke voorhaven waar de kolonies Zilvermeeuwen (2417 koppels in 2009, >1% van de biogeografische populatie) en Kleine Mantelmeeuwen (4484 koppels in 2009, >1% van de biogeografische populatie) zijn gevestigd. Er wordt verwacht dat wanneer de broedgebieden verdwijnen en er geen afdoende opvanggebieden worden voorzien, een gedeelte van de meeuwen uit de westelijke voorhaven zal uitzwermen over de kustgemeenten en natuurgebieden zoals het Sternenschiereiland en de Baai van Heist. Dit proces is overigens al op beperkte schaal vastgesteld in de periode 2006-2008 toen als gevolg van werken in de westelijke haven en verstoring door Vossen enkele tientallen koppels (voornamelijk Zilvermeeuw) zich hebben verplaatst naar het oostelijke havengebied (Fluxys terminals, Sternenschiereiland en VNR Baai van Heist), de directe omgeving van Zeebrugge (o.a. Heist en Knokke) en naar kolonies in Nederland en Frankrijk.

Succesvol vervolg

De geschiedenis van het Sternenschiereiland is voorlopig dus een combinatie van welslagen en falen. De verhuis van de sternenvan het westelijke havengebied naar het schiereiland is wonderwel geslaagd en de voedselomstandigheden in de omgeving waren meestal uitstekend. Problemen stelden zich naar verwachting vooral met de successie van de vegetatie en met landpredatoren. Ook liep de uitbreiding van het schiereiland naar 22 ha gevoelige vertraging op.

De nabije toekomst ziet er wat dat betreft beter uit. Op basis van nieuwe orthografische foto's valt op te maken dat het effectieve broedgebied nog altijd maar 7,1 ha bedroeg. In het naseizoen van 2009 is het schiereiland echter verder vergroot, maar zijn de nieuwe afmetingen nog niet bekend. Dat zal echter nog altijd verre van 22 ha zijn, zodat de kwantitatieve doelstelling nog lang niet is behaald. Tegelijkertijd werden grote delen van het schiereiland vrijgemaakt van vegetatie, zodat het Sternenschiereiland volgend broedseizoen weer grotendeels geschikt zal zijn als broedgebied. Momenteel wordt overlegd hoe voorkomen kan worden dat landroofdieren het schiereiland kunnen bereiken en hopelijk kunnen we vanaf 2010 weer vol lofspreken over ons Vlaamse vogelparadijs en kan het de naam Sternenschiereiland weer met alle eer dragen.

**Eric WM Stienen
& Wouter Courtens**
eric.stienen@inbo.be

Kolonie Grote Sternenvan te Zeebrugge – Yves Adams/Vilda

